అడవి పువ్వు

"ఇంటి తలుపు బార్లా తీసుందేమబ్బా. అమ్మా, బాబూ పన్లో కెల్లలేదేంటి?" అనుకుంది రాగమ్మ రోడ్డు మీద నుండి తమ పూరింటి వేపు చూసి.

కోమటామె యిచ్చిన చద్దన్నం గిన్నె, చిన్న పులుసు గిన్నె ఒకదానిమీద వొకటి పెట్టుకొని ఎడమ అరిచేతిలో భుజం మీదుగా ఎత్తి పట్టుకుని అప్పుడే యిళ్ళ పనులు ముగించుకొని తిరిగొస్తోంది పదిహేనేళ్ళ రాగమ్మ.

సినిమా హాలుకు ఎదురుగ్గా రోడ్డుకు ఆవలివేపున గజంలోతు పల్లంలో తీరూ తెన్నూ లేకుండా వీలును బట్టి తలకో ప్రక్కకు ముఖం పెట్టి చిక్కురొక్కురుగా కట్టబడ్డ పూరిళ్ళలో ముందుగా రోడ్డు దగ్గరగా వున్నది రాగమ్మ యిల్లు. డబ్బు యిబ్బందుల వలన రెండేళ్ళ నుండీ వరి గడ్డి కప్పించనందున కప్పు పాతబడి నల్లబడి కొంత కొంత ఎగిరిపోయి అక్కడక్కడా తాటాకులు కన్పిస్తున్నాయి.

దాదాపుగా అన్ని యిళ్లూ ఆ స్థితిలోనే ఉన్నాయి. ఆ యిండ్లకు వెనుక వైపున యిరవై గజాల దూరంలో వూరి మురుగంతా చేరుతుంది. వాటికీ వూరికీ మధ్యనున్న కాస్త స్థలము చీకటిపడ్డ తర్వాత వూరివారికి కక్కసు దొడ్డిగా ఉపయోగపడుతుంది.

ఇదివరలో వూరి నడొబొడ్డులో పారిన మలిదేవి చోటు మార్చుకుంటూ దక్షిణంగా జరిగి జరిగి ఆ స్థలాన్ని వూరివారి ఉపయోగానికిచ్చింది. ఆ చోటు పెద్ద రెడ్డిగారి సొంతం అయింది. ఆయన దాతృత్వాన వాళ్లు అక్కడ పూరిళ్లు వేసుకున్నారు. స్థలాన్ని మెరక చెయ్యడానికి రెడ్డిగారు పూనుకోలేదు. వాళ్ళకు చేసుకునే స్తోమత లేదు. పంచాయతీ వాళ్ళు ఏడాదికోమారు మూడు రూపాయిలు పన్ను కట్టించుకోవడం మినహాగా వాళ్ళ జోలే పట్టించుకోరు.

వాళ్ళందరూ రెడ్డిగారి ఆశ్రిత జనంలోని వాళ్ళు. వారి వదాన్యతకు కృతజ్ఞులై వుండి ఎప్పుడో ఒకసారి ఎలక్షన్లు వచ్చినప్పుడు వారి అభ్యర్థికి వోటు వెయ్యడం మినహాగా మరేమీ చెయ్యలేని చిన్న మనుష్యులు.

నిజంగా రెడ్డిగారు చాలా మంచివారు. వాళ్ళకి అత్యవసరమైనప్పుడు తక్కువ

వడ్డీకి అప్పు యిస్తారు. వూళ్లోని మిగతా పెద్దల్లాగా సమయం దొరికిందే చాలని ఇరవై రూపాయిల వడ్డీతో వాళ్ళకి వూపిరి సలుపనివ్వని వురి వెయ్యరు. కూలినాలి చెయ్యగలవాళ్ళకు వారి చేలలోనే పని యిస్తారు. ఈ మధ్యనే ఎవరెవరు యిళ్ళు వేసుకున్న స్థలాల్ని వాళ్ళే అతి చవకలో అంకణం ముప్పై రూపాయిల లెక్కన సొంతం చేసుకోవచ్చునని చెప్పారు.

ఇంకో పదేళ్ళపాటు అల్లానే గడిపితే చట్టం ప్రకారంగా డబ్బు కట్టకుండానే స్థలం వాళ్ళకే చెందిపోతుందని రెడ్డిగారంటే కిట్టనివాళ్ళు సలహా యిచ్చినా వినక, ఏ కార్యానికో కూడబెట్టుకున్నది కాస్తోకూస్తో మూలధనం గలవాళ్ళు నలుగురైదుగురు దస్తావేజులు వ్రాయించేసుకున్నారు.

అలాంటి సొంతదార్లలో రాగమ్మ తల్లి సుబ్బమ్మ ఒకతె. రాగమ్మ పెళ్లికని చేర్చిన రెండొందలూ కాక అప్పు చేసిన వందతో కలిపి మూడొందలకు యిల్లు నాదనిపించింది.

దానితో చేతనున్న డబ్బు పోవటమే కాక అప్పొకటి మీద పడ్డది.

ఇల్లు సొంతం చేసుకున్నందుకు మరో ఫలితంగా రోజుకు రెండు మూడు తగాదాలు పెట్టుకోవలసి వస్తున్నది. వాళ్ళ తాలూకు మురుగునీరూ బూడిదా కసువూ తమ స్థలంలోనికి వచ్చాయని యిరుగు పొరుగులతోను, రాత్రి సినిమా వదిలినప్పుడు హాలుకు ఎదురుగా రోడ్డుకీవలగా సరిగ్గా సుబ్బమ్మ యింటి పైగా అత్యవసరంగా కాలకృత్యాలు తీర్చుకోవలసి వచ్చిన పిన్నలు పెద్దలతోనూ వున్నట్లుండి యుద్ధం ప్రారంభమవుతుంది సుబ్బమ్మకు.

పెద్దగా అరచుకోవడాలూ, తిట్టుకోవడాలూ అయ్యాక యింట్లోకి వచ్చిన సుబ్బమ్మకి మొగుడి మీదా, కూతురి మీదా తగని కోపం వస్తుంది. వాళ్ళిద్దరూ యీ పోట్లాటలలో కలుగజేసుకోరు. సుబ్బమ్మకు తోడుగా మాట్లాడరు. ఇంటి మంచిచెడ్డలు వాళ్ళకెందుకు కాబట్టవో సుబ్బమ్మకు అర్థం కాదు. గుడ్డోడి సంగతి ఒదిలేసినా చేతికందొచ్చిన పిల్లకీ నిర్లక్ష్యం ఉండటం సుబ్బమ్మకు గిట్టదు. 'బాబూ కూతురూ నాలిముచ్చులు. కర్మకొద్దీ దొరికారు' అంటూ తలబాదుకొంటుంది కసి పట్టలేక.

అమ్మ కోపాలు తాపాలూ రాగమ్మ లెక్కచెయ్యదు. నవ్వుకుంటూ తన పని తాను చేసుకుంటుంది.

రాగమ్మ కళ్ళు పెద్దగా గుండ్రంగా మెరుస్తుంటాయి. ముక్కు సన్నగా చిన్నగా ఉంటుంది. పెదాలు నాజూగ్గా వొంపు దిరిగి చక్కటి పలువరుస మీద ఉల్లాసంగా నవ్వుతుంటాయి. రాగమ్మ చామనచాయలో వయసూ నవ్వూ కూడబలుక్కొని ఏర్పాటుచేసిన నిగారింపు వున్నది. ఆ పిల్ల పేదరికాన్ని పట్టిచ్చే భాగాలు, పాచిపని వలన కాస్త మొరటుదేరిన చేతులూ, వెడల్పుగా, పెద్దగా వుండే పాదాలూను. రాగమ్మ పనిచేస్తున్న

యింటి కోమటామె తన కూతురివి, వెలిసిపోయి పాతబడినవి పావడాలూ, ఓణీలు రాగమ్మకిచ్చి, ఆ పిల్ల ఒంటి మీద చూశాక 'యింత చక్కటి గుడ్డలు ఎందుకిచ్చానా?' అని బాధపడ్డ సందర్భాలున్నాయి.

జీవం ఆనందం తొణికిసలాడే రాగమ్మ అడివి పువ్వు. ఆకుగాని పచ్చదనం లేశంగాని లేని మోడులాంటి చెట్టుకు పూసే పవ్వు. ఆ చెట్టులో ఆ పువ్వు ఉండటం గొప్ప సృష్టి వైచిత్రి!

ఎడం చేతిలో వున్న గిన్నెలు జారకుండా వాటి మీద కుడిచెయ్యి బరువు పెట్టి పరుగులాంటి నడకతో రోడ్డు క్రింది పల్లంలో దిగి యింట్లోకి వెళ్ళింది రాగమ్మ.

అనుకున్నట్లుగానే అమ్మా బాబూ యిద్దరూ యింట్లోనే ఉన్నారు. తడిక వారగా చాప మీద యిద్దరు ఆడవాళ్ళు కూర్చొని వున్నారు. కాస్తవతల కుక్కి అయిన నులక మంచం మీద ఇరవై ఏళ్ళ అబ్బాయి కూర్చున్నాడు.

ఆడవాళ్ళలో ఒకామె ఉత్తరపు వీధిలో కొత్తగా మిద్దె యిల్లు కట్టుకున్న కాంతమ్మ అని గుర్తించింది రాగమ్మ. రెండో ఆమె రంగు అద్దిన రేకును కట్టుకుని కుచ్చెళ్ళు ఎగదోపుకున్నది. గ్లాస్కోమల్లురైక కొత్తది పలచగా, తెల్లగా నాజూగ్గా వున్నది. మోకాళ్ళు ఎత్తిపెట్టుకొని చుట్టూ చేతులు తేలిగ్గా బిగించి హుందాగా కూర్చున్నది ఆవిడ. ఇంట్లోకి వచ్చిన రాగమ్మని పరిశీలనగా చూసింది.

మంచం మీద కూర్చున్న అబ్బాయి పీలగా చామనలుపులో ఉన్నాడు. బాగా చమురు పూసిన పలచటి జుట్టు మొహమ్మీదికి ధారాళ్లాగా వేళ్ళాడుతున్నది. వరుసగానే వున్నా కాస్త పొడుగ్గా వున్న పళ్ళు వలన నవ్వకపోయినా నవ్వుతున్నట్లు కనిపిస్తాడు. ఈ అబ్బాయీ రాగమ్మని పరిశీలించి చూశాడు. 'శానా బాగుందే సినిమా ఏక్టరులాగా' అనుకుని తల పంకించుకున్నాడు.

"కాసిని నీళ్ళు పొయిలో ఏసి కోమిటి రత్తయ్య దగ్గిరకెళ్ళి బేడ కాఫీ పొడి పట్టుకరా. డబ్బులు మళ్లీ యిత్తానని సెప్పు. అట్టాగే రాజమ్మ దగ్గర నవటాకు పాలు బోయించకరా" అని కూతురికి చెప్పింది సుబ్బమ్మ.

కాఫీలయ్యాక "పిల్ల మరీ అబ్బనాకారంగా వుంది" అన్నది రేకు కట్టుకున్నావిడ కాంతమ్మతో. "పోషణ సరిగా లేకనే, శేషమ్మా" అన్నది కాంతమ్మ.

అందరూ వెళ్ళడానికి లేచారు. వాళ్లేమంటారోనని ఆశగా, ఆత్రంగా చూస్తూంది సుబ్బమ్మ.

"ఇంటికిబోయి మా అన్నదమ్ముల్తో మాటాడి ఏ మాటా తెలుపుతాము" అన్నది రేకు కట్టుకున్న శేషమ్మ.

"పర్లేదు... మాట్టాడు" అన్నాడు అబ్బాయి.

శేషమ్మ కొడుకుని కొరకొరా చూసింది.

అది లెక్క జెయ్యకుండా చమురుతో తళతళ్ళాడుతున్న జుట్టును మొహమ్మీద నుండీ వెనక్కి పోయేట్లు తల ఎగరేసి "పర్లేదు... మాట్టాడు" అన్నాడు అబ్బాయి.

వాళ్ళని చూస్తుంటే రాగమ్మకి నవ్వు ఆగలేదు. తడికవతలికి వెళ్ళిపోయింది.

శేషమ్మ లేచి నవ్వు తెచ్చిపెట్టుకుంటూ "మా శంకరానికి పిల్ల నచ్చిందమ్మోవ్" అన్నది.

★★★

శేషమ్మకు శంకరం ఒక్కడే సంతానం. నెల్లూరి నుండీ అంకమ్మ తిరుణాళ్ళకని యీ పల్లెటూరికి తెలిసినవాళ్ళింటికి వచ్చింది కొడుకుతో సహా. వారూ వీరూ చెప్పగా పనిలో పనిగా రాగమ్మను చూసింది. వాళ్ళ యిల్లూ తీరూ ఏదీ ఆమెకు నచ్చలేదు. మరీ తూగని సంబంధం అనుకుంది. ఆ పేదరికం చూచి ఏవగించుకున్నది. కాని శంకరం పట్టుపట్టాడు. పెళ్ళిరోజంతా శేషమ్మ మొహం మాడ్చుకునే వున్నది.

తీరా పెళ్ళి జరుగుతున్నప్పుడు యింకో విషయం బయటకొచ్చింది. రాగమ్మ బాబు గుడ్డోడు రోజూ సాయంత్రాలు నలుగురూ పోగయ్యే పోలీసుస్టేషను ముందరి వేపచెట్టు దగ్గర పంచెగుడ్డ క్రింద పరచుకుని కూర్చుని తత్వాలు పాడుతూ సిగ్గులేకుండా... అడుక్కుంటాడట!

శేషమ్మకి ఒంటినిండా తేళ్ళూ జెర్రులూ ప్రాకినై. ఉక్రోషంతో శోకాలు పెడుతూ పెద్దగా అరిచింది.

ఆమెకంటే పెద్దగానే అరిచింది సుబ్బమ్మ మొగుడి మీద. "నే జెప్తే సెవి నేసుకోకపోతివి. సిగ్గుమాలినోడా. నలుగురూ వూస్తుండారు సూడు. ఇగ పిల్ల గతి ఏమైపోతాది" అంటూ ఏడిచింది.

గుడ్డోడు రవణయ్య దిగాలుబడిపోయాడు. తనమూలన కూతురి పెళ్ళికి యిబ్బంది కలుగుతుందని అనుకోలేదు. "దేవుడు సిన్నసూపు జూసి యిట్టాగయిపొయ్యాను గాని ముందంతా లచ్చనంగా నేతపని జేసుకొని కట్టం సెయ్యలా నేను! రెక్కలు దాసుకున్నానా? ఏవీ సెయ్యలేని అప్రయోజకుణ్ణయిపోయ్యానే అని దీనికి తలపడ్డాను" అంటూ గుడ్ల నీరెట్టుకున్నాడు.

రాగమ్మ లేచి వచ్చి బాబును కావలించుకుంది. "నాకీ పెళ్ళొద్దులే అయ్యా" అని బావురుమన్నది.

నలుగురూ కలగజేసుకొని 'యిదివరలో వాళ్ళూ బాగా బతికినోళ్ళే'నని నచ్చజెప్పి

అయిందనిపించారు.

చిన్న ట్రంకుపెట్టెలో రెండు సాదాచీరెలూ, నలభై రూపాయలకో పట్టుచీరే పెట్టుకుని బయల్దేరబోతున్న రాగమ్మని చాటుకు పిల్చుకుపోయి ఎవరికీ తెలియకుండా యాభై రూపాయిలు చేతిలో పెట్టాడు రవణయ్య. "అమ్మాయ్, నేను పనికిమాలినోణ్ణయి పొయ్యాను, మీ అందరికీ బరువు సేటయ్యాను. మొగోడూ ఆడదీ గూడా మీయమ్మే అయ్యి అన్నీ సూసుకుంది... నా సేతనయ్యింది యింతేనమ్మా. పెట్టడుగునెట్టుకో" అన్నాడు.

రాగమ్మకి ఏడుపొచ్చింది. "బాబూ, నువు శానా మంచోడివి" అన్నది ఏడుస్తూ.

రవణయ్యకి సంతోషం కలిగింది. సన్నగా వుండి ఎముకలు పొడుచుకొస్తున్నట్లున్న కూతురి భుజం చుట్టూ చేతులేసి దగ్గరికి లాక్కుని తడుముతూ "అమ్మాయ్, నాకు సేతనయ్యింది నేను సేస్తుంటాను. నీకేవన్నా కావాలంటే సెప్పంపు" అని ఓదార్చాడు.

★★★

'మంచి సంబంధం' అని సుబ్బమ్మ మురిసిపోయిందిగాని రాగమ్మకి అత్తగారింట్లో సుఖం కనబడలేదు.

శేషమ్మ సూటిపోటి మాటలు, ఎత్తిపొడుపులూ రాగమ్మని తికమక జేసేస్తున్నాయి. 'కూలోళ్లు, అడుక్కునేవాళ్ళు, బురదగుంటలో వుండేవాళ్ళు' అంటూ యిరుగు పొరుగుల్తో చెప్పి ఎద్దేవా చేసేది.

రాగమ్మ తిరుగు మాటాడలేకపోయింది. ఎందుకు వీళ్ళు అట్లా హీనం చేస్తున్నారో తెలియలేదు. తమ వూళ్లో ఉన్నప్పుడు పొయ్యిలోకి పుల్లా కంపా ఏరుకోడానికి తన యీడు పిల్లల్తో కలిసి కాస్తవతల బ్రిడ్జి దగ్గరకు వెళ్తే అక్కడ పచ్చటి చేలూ, దూరాన్న వెండిలాగా మెరిసిపోతూ పారే మలిదేవీ, పెద్ద రెడ్డిగారి కొబ్బరితోటా - చుట్టూ ఎంతందంగా ఉండేవి! ఈ నెల్లూళ్ళో ఏముంది, యీ పక్కిల్లూ, ఆ పక్కిల్లూ! అనుకున్నది. 'మా బాబు ఎంత మంచోడో యీళ్ళకేం తెల్సు! కళ్ళు బాగున్నప్పుడు వన్నెవన్నెల సీరలు ఎన్ని నేసాడు? రెక్కలు ముక్కలు సేసుకున్నాడు. గుడ్డోడైపొయ్యాడు. అయితే ఏం? రోజూ కోవటి కొట్లోనో, వోటల్లోనో ఏదో ఒక తీపిమిఠాయి తెచ్చిపెట్టేవాడు. అడక్క తింటుండారా అని అమ్మ నానా తిట్లూ తిట్టేది. ఎవరికి లెక్క. మా బాబూ నేనూ ఒకటి' అని తనకు తానే సర్దిచెప్పుకున్నది. కాని రాగమ్మలోని చైతన్యం గుండెల్లో ముడుచుకు పోయింది. ఏపుగా పెరుగుతున్న మొక్కను పీకి కంకర నేలలో పెట్టినట్లయింది.

తిరువెంగడం బ్రతికున్నన్నాళ్లూ ఆ యింట్లో బాగా జరిగింది. నాలుగు వేల పెట్టుబడి మీద నూలు తెచ్చి రకరకాల అంచులలో రంగుల చీరెలూ, చారల చీరెలూ - ఆ రోజు మోజును బట్టి నేయించి అమ్మేవాడు. రోజుకు పదీ పదిహేను మగ్గాలవరకూ

పని చేయించేవాడు. పెద్ద ఖాతాలు గట్టిగా పెట్టుకున్నాడు. కూలిపోనూ మగ్గానికి సరకును బట్టీ అయిదు నుండీ పది వరకూ గిట్టేది. అరెకరం మాగాణితో పూరింటితో మొదలుపెట్టిన వ్యాపారస్థుడు పదేళ్ల కాలంలో అయిదెకరాల మాగాణీ, మిద్దెయిల్లూ సంపాదించాడు. చదువు మీద శ్రద్ధ లేక ఆరోక్లాసు చదువుతూ చాలించిన శంకరం సినిమాలూ, షికార్లతో కాలం గడుపుతుండగానే తండ్రి దగ్గర పని నేర్చుకోక మునుపే ఒకనాటి రాత్రి చీకటిపడ్డాక చేలల్లో నుండీ వస్తున్న తిరువెంగడానికి చెడ్డ తేలు కుట్టి ఆసుపత్రికి పోయేదోవలేనే చావు వచ్చింది... రాబడి తగ్గిపోయింది. ఖర్చులు తగ్గలేదు. శేషమ్మది భారీ చెయ్యి. పిండివంట చేసినప్పుడు గంపనిండా చెయ్యాల్సిందే. పలకరించను వచ్చినవాళ్ళకీ, యిరుగుపొరుగులకీ తలా కాస్త పంచాల్సిందే. లేకుంటే ఆమెకు తోచదు. 'మీకేమమ్మా, కూర్చుని తినగల వాళ్ళు' 'నీ చేతి వంటే వంట' అని వాళ్లూ వీళ్లూ అంటూంటే సంతోషంతో పొంగిపోతుంటుంది. చూస్తూండగానే వచ్చేపోయే చుట్టాలతో అన్నీ అత్యవసరమనిపించే అనేకమైన ఖర్చులతో యీ ఏడెనిమిదేళ్ళల్లో నాలుగెకరాలు అమ్ముడుపోయింది. మిగిలిన ఎకరం మాగాణి తనఖా క్రిందకు పోయింది. పెళ్ళి కోసం యింటి మీద మూడు వందలు అప్పు తెచ్చారు. అయినా పులుసూ చారూ అంటూ పట్టుకెళ్లడానికి చిన్నచిన్న గిన్నెల్తో రోజూ వొచ్చేవాళ్ళున్నారు. గంపలో యిడ్లీలు అమ్మే సీతమ్మ రోజూ ప్రొద్దున్నే రావలసిందే. కాఫీ లేకపోతే రోజు గడవదు...

'రాగాం, పిండి రుబ్బెయ్యవే... అన్నంలోకి నాలుగు గారెలు కాలుస్తాను' 'నా బిడ్డకి నీళ్లు మసిలిపోవాలె... ఇంకా రెండుకట్టెలు పెట్టి బాగా కాయి...' 'ఇవాళ కోవూరు చుట్టాలు వొస్తామన్నారు. పైనుండే పెద్ద దబరాలు దించి శుభ్రంగా తోమిపెట్టు... కాసిని శనగపప్పు ఉడకేసి బెల్లం వేసి పోళీలు కాలుస్తాను...' ఈ పురమాయింపులు యిళ్ళ పనులు చేసిన రాగమ్మకు క్రొత్తా కాదు, కష్టమూ కాదు. కాని ఎందుకో అక్కడికీ యిక్కడికీ తేడా వున్నది. రాగమ్మకు బెంగ పట్టుకున్నది. ఇల్లుదాటి నాలుగడుగులు వేస్తే కళ్ల నిండుగా కన్పించే చేలూ, తోటలూ, అమ్మ కోపాలూ, బాబు ముద్దూ - అన్నీ గుండెల్లో నిండిపోయి ఏ పని చేసినా వుల్లాసంగా వుండేది. అన్నిటికీ పూరికే నవ్వొచ్చేది... యిక్కడ అట్లాగు కాదు. బ్రతుకు బ్రతికినట్లు కాకుండా దానంతటదే నీరసంగా గడిచిపోతున్నట్లుంది.

శంకరయ్య తన అవసరాలకు మించిన మిగతా విషయాలన్నీ నిశ్చింతగా తల్లి మీద వదిలేస్తాడు. 'సువ్వేదైనా పని చూసుకోకపోతే జరగదురా' అని శేషమ్మ కొడుకుతో అప్పుడప్పుడు చెప్తూనే వున్నది. 'సూస్తావున్నా... సూస్తావున్నా' అంటాడు శంకరయ్య.

రోజూ వచ్చి చిన్న గిన్నెతో కూర పట్టుకెళ్ళే తులిశప్ప ఒకనాడు "నీ కోడల్ని నాతోపాటు కూలిపనికి పంపరాదూ" అన్నది.

శేషమ్మ కళ్ల నీళ్లు పెట్టుకుంది. "నవ్వండమ్మా, నవ్వండి. మీ యిచ్ఛ వచ్చినట్లు నవ్వండి. తెలియకపోయి యీ సంబంధం కట్టుకొచ్చాము... కూలి పనికీ రమ్మంటావు. ఇళ్ళ పనికీ పొమ్మంటావు" అన్నది.

తులిశప్పని చూస్తేనే రాగమ్మకి భయం. మాట మామూలుగా మాట్లాడుతూందో ఎద్దేవా చేస్తుందో కనుక్కోనివ్వకుండా మాట్లాడుతుంది.

ఒకనాడు రాత్రి శంకరయ్య సినిమాకెళ్లాలని తొందరగా అన్నం తింటూ వుండగా శేషమ్మ పని మాట కదలేసింది. "అయిస్కూల్లో జవాను పని కాళీ వుందంటగాని ఎడ్మాస్టరోళ్ళకి యింటో పనికి మనిషి కావాలంట. జవాను యింటో ఆడమనిషి ఆరికి పని చెయ్యాలంట" అన్నాడు.

"ఎంతిస్తారు జీతం?" అనడిగింది శేషమ్మ ఆత్రంగా.

"వంద" అన్నాడు శంకరం అన్నం గబ గబా నమిలేస్తూ.

శేషమ్మ కాసేపు మాటా పలుకూ లేకుండా వుండి "ఆ పనికీ యీ పనికీ లంకేమి టంటా..." అన్నది. మళ్లీ "యీ పనన్నా దొరికితే కాస్త గట్టెక్కినట్టు" అన్నది రాగమ్మ వైపు చూస్తూ. రాగమ్మ మాట్లాడలేదు. 'ఏవన్నా అవనీ, నాకేం' అనుకుంది. శంకరయ్య సినిమా కెళ్లాడు. ఆ ఉద్యోగం మాట వాయిదా పడిపోయింది.

★★★

ఇంతలో రాగమ్మ గర్భవతి అయింది. మనవడు పుట్టబోతున్నాడని శేషమ్మ చాలా హడావుడి చేసింది. అందరితోనూ ఆ విషయమే మాట్లాడేది. రాగమ్మకి మాత్రం ప్రత్యేకంగా ఏమీ అనిపించలేదు.

నల్లగా సన్నగా ఎలుకపిల్లలా వున్న కొడుకుని చూసినప్పుడూ ఏమీ అనిపించలేదు. వాడికి సినిమా నాగేశ్వరరావని పేరు పెట్టాడు శంకరయ్య. వాడికి ఆకలయినా చలేసినా కళ్లు గట్టిగా మూసుకుని మొహమంతా సొట్టలూ మిట్టలూ చేసి నోరంతా తెరిచి వోపిక కొద్దీ అరవటమూ, నల్లటి చిన్ననోటితో పాల కోసం ఆత్రంగా తడుముకోవటమూ చూసి 'పిచ్చెదవా, నీకేం తెలవదు' అంటూ నవ్వుకుంటూ గుండెల కదుముకున్నది రాగమ్మ. మూడోనెల పడ్డాక వాడు కడుపు నిండి ఆడుకుంటున్న సమయాల్లో తల్లి కనపడగానే గుర్తుపట్టి ఆనందంతో దవడలు నొక్కుకు పోయేట్లుగా చేతనయినంతగానూ తెరిచి, కాళ్ళూ చేతులు గాలిలో మరింత జోరుగా ఆడించేసి కళ్ళతోనూ ఒళ్లంతటితోనూ నవ్వినప్పుడు 'నాగేశూ, ఏందిరా అంత నవ్వూ' అంటూ వాడిని ముద్దుల్తో ముంచేసి వాడితో కలిసి నవ్వింది.

సుబ్బమ్మ వచ్చి మనవణ్ణి చూసి రంగు రంగుల వాయిల్ చొక్కాలు నాలుగు,

పౌడర్ డబ్బా, సబ్బు బిళ్లా, కస్తూరి మాత్రలూ, పది రూపాయిలూ యిచ్చి వెళ్ళింది.

రాగమ్మకు కాన్పు అయి కొడుకు పుట్టేసరికి అప్పు భూతంలా ఎదురైంది. ఇల్లు అమ్మెయ్యాల్సిన పరిస్థితి వచ్చింది.

"ఆ బళ్లో జవాను పని మళ్ళీ కాళీ ఒచ్చింది. ఎవడో సాకలాడికిస్తే ఆడి పెళ్ళాం యింటో పని సరిగ్గా సెయ్యకుండా అమ్మగార్నే ఎదిరిచ్చి మాట్టాడి, ఆడో గండాగొండీగా వుంటే తీసిపారేశారంట" అన్నాడు శంకరయ్య ఒకనాడు.

"అయ్యో పాపం. మరి సాకలోళ్లకి యిటాటి పనుల్లోలకి ఒంగి సస్తదా. అదీగాకుండా అట్లాటోళ్ళకీ అయ్యవార్లకి మనకి మల్లేనే ఇల్లు శుభ్రం, ఒల్లు సుబ్రం, పని సుబ్రం ఉండాలి... ఎట్టాగైనా ఆ పనిలో చేరేట్లు చూడరా నాయినా" అన్నది శేషమ్మ.

మరునాడు మధ్యాహ్నం హైస్కూలు వాచ్‌మేనూ శంకరయ్యా వచ్చి రాగమ్మను హెడ్మాస్టరుగారింటికి తీసుకెళ్లారు.

"...పని శుభ్రంగా వుండాలి. మీ ఎడ్డీ మడ్డీ పనులు మాకు పనికిరావు. ఒళ్లు దగ్గర పెట్టుకొని పనిచెయ్యాలి. రెండు పూటలా యిల్లు అద్దంలాగా తుడవాలి. మా యింట్లో వాడేది మామూలు చీపురు కాదు. పట్నంలో అమ్మే కుంచెలు... వారానికోసారి యిల్లు కడిగి బిందెలూ, కళాయిలూ తోమాలి. దొంగతనం అన్నమాట వినపడకూడదు..." హెడ్మాస్టరుగారి భార్య కఠినంగా హెచ్చరికలు చేస్తోంది.

ఆమె కట్టుకున్న లేత ఆకుపచ్చ జరీ అంచు వెంకటగిరి చీరెనూ, ఆమె మాట్లాడుతున్న తీరునూ చూస్తూ నిల్చుంది రాగమ్మ. శంకరయ్య దారప్పోగుల్లాంటి జుట్టును మొహమ్మీద నుండి పక్కకి పోయేట్లు తల ఎగరేసి 'పని బాగా సేస్తది లెండి' అన్నాడు. ఆమె సందేహంగా యిద్దరి వేపూ చూసి 'సరే రేపు తెల్లారుజామున్నే వొచ్చెయ్యి' అని చెప్పింది.

అన్నం లేదు. జీతం మూడు రూపాయలు - బళ్లో యిచ్చే పంద కాకుండా.

★★★

నాగేశు పుష్టిగల పిల్లవాడు కాలేదు. ఎప్పుడూ జలుబో జ్వరమో విరేచనాలో ఉంటూనే ఉండేవి. శేషమ్మ అమ్మలక్కలందరి సలహాలతోనూ కస్తూరి మాత్రలు సొంటి మాత్రలూ వాడుతూనే ఉంది. రెండు రూపాయిలకు గ్రైప్ వాటర్ అనే పళ్ళరసం సీసా కూడా తెచ్చి వాడింది ఎవరో చెప్పగా. అయినా వాడికి ఒకటి తగ్గితే ఒకటిగా ఏదో ఒక నలత ఉంటూనే ఉంది. "ఏవిటో, మారకంగాదు. వాళ్లమ్మసాలు" అన్నది శేషమ్మ విసుగు పుట్టి.

ఒకసారి జలుబూ, విరేచనాలూ రెండింటితోనూ జ్వరం ఫెళ్ళున కాస్తూ పిల్లవాడు తల్లక్రిందులయిపోతుంటే రాగమ్మ పని నుంచీ తొందరగా వచ్చి వాడిని పూరికా చివర

వున్న ధర్మాసుపత్రికి తీసుకెళ్లింది. రెండు గంటల సేపు నిలబడ్డాక డాక్టరు చూసి ఇంజక్షన్ రాసిచ్చాడు. అది వేయవలసిన నర్సు ముఖంలో చిటచిటలతో, 'ముందుగానే రాకూడదూ' అంటూ రుసరుసలతో సూదిలో మందు తెచ్చింది. "పిల్లాడి కాళ్లూ, నడుమూ కదలకుండా గట్టిగా పట్టుకో" అన్నది. ఆవిణ్నీ సూదినీ చూసి అర్థంకాక తల్లిని కరుచుకుపోయాడు నాగేశు. రాగమ్మకి గుండె దడదడలాడింది. నాగేశు వీపుని ఒక చేత్తోనూ, కాళ్ళను ఒకచేత్తోనూ గట్టిగా కదలకుండా పట్టుకుంది. నర్సు సూదిని ఒక్క వూపుతో లోనికి గుచ్చింది. అది లోపలికిపోయి ఫట్‌మని విరిగింది. 'పిల్లాణ్ణి కదలనివ్వద్దంటే మొద్దు మాదిరి నిల్చున్నావు' అంటూ తిడుతూ బయటికి కన్పిస్తున్న కొసని పట్టుకుని సూదిని బయటికి లాగింది నర్సు. ఇంకో సూది తెచ్చి దానితో మందు ఎక్కించింది. నాగేశు గిలగిల్లాడిపోయాడు. రాగమ్మకు ఒళ్ళంతా చెమటలు పోసినై. కొడుకుని గట్టిగా కావలించుకొని ధర్మాసుపత్రిలో నుంచీ బయటపడింది. మళ్లీ ఆ ఛాయలకు వెళ్ళడానికి ధైర్యం చాలలేదు.

నాగేశుకి ఒంట్లో బాగా లేనప్పుడు రాగమ్మ పనికెళ్తుంటే ఏడ్చేవాడు. మరీ ఏడ్చినప్పుడు చంకనేసుకు తనతోటే తీసుకెళ్ళేది. వాడిని ముందువరండాలో ఒక ప్రక్కగా విడిచిపెట్టి తనపని చేసుకునేది. ముక్కులో నుండి నోట్లోకి చీమిడి కారుతుంటే నోట్లో నాలుగు వేళ్ళు వేసుకుని ఒళ్ళంతా చొంగ కార్చుకుంటూ ఓ ప్రక్కగా గోడవారగా కూర్చొని పెద్దకళ్ళతో బయటికీ లోపలికీ తిరిగే పిల్లల్నీ, పెద్దల్నీ చూస్తూ కూర్చునేవాడు. మధ్య మధ్యన రాగమ్మ వచ్చి తన చీరకొంగుతో వాడి ముక్కు తుడిచి మొహమ్మీద పడే దూది లాంటి ప్రాణం లేని జుట్టును పైకి సర్ది ముద్దు పెట్టుకునేది. తల్లిని చూడగానే వాడి మొహం నిండా సంతోషం పాకిపోయేది. రాగమ్మ అటు వెళ్ళగానే యథాప్రకారం వచ్చేపోయే వాళ్ళను చూస్తూ కూర్చునేవాడు.

సన్నగా నల్లగా వున్న ఆ చీమిడి పిల్లవాడిని చూడగానే అమ్మగారికి చీకాకు పుట్టేది. 'ఈ జలుబూ, విరేచనాలూ, జ్వరాలూ వుండే పిల్లవాడిని పిల్లలుండే యింట్లోకి తెచ్చి ముందర పెడితే ఎలాగే, రాగాం. ఏం, కాసేపు యింట్లో వుండలేడంటనా?' అని కేకలేసేది ఒక్కోసారి.

ఆ ఏడాది నాలుగుసార్లు పెద్ద తుపాన్లు వచ్చినై. మంచి కోతల సమయంలో వచ్చిన గాలివాన పంటల్ని చాలావరకు నాశనం చేసింది. ఆకాశం రెండు నెలలపాటు మూసుకుపోయే వున్నది. సూర్యుడు బలహీనంగా కాంతి లేకుండా కాసేపు కనబడి మాయమైపోయాడు. నాగేశు యీ రెండు నెలలూ నలతగానే వుండి మరీ చిక్కిపోయాడు. రాగమ్మ మనసుకు మబ్బు కమ్మేసినట్లయి ఏవిటో మూగబాధగా వుండిపోయింది.

'ప్రపంచానికే ప్రళయకాలం వచ్చినట్లుంది. మనుషులు మంచీ చెడ్డా మర్చిపోయి

డబ్బు మోజులో పడిపోయారు. కాకపోతే యీ తుపానులేమిటి? సూర్యుడే కనబడక పోతుంటేనూ' అనుకుంటున్నారు ముసలివాళ్లూ, పాతకాలపు వాళ్ళూను.

ఇటువంటి సమయంలోనే వూళ్ళో అక్కడక్కడా పిల్లలకు చెడ్డజ్వరాలు తగులుతున్నాయని తెలిసింది. నెల గడిచేసరికి పిల్లలుండే వాళ్ళందరికీ మాట్లాడుకోవడానికి అదే ముఖ్య విషయమైపోయింది.

హెడ్మాస్టరుగారి మూడేళ్ళ కూతురికీ, తొమ్మిదేళ్ళ కొడుక్కూ ఆ జ్వరం రాకుండా వుండటానికి ముందుగానే ఏదో సూదిమందు వేయించారు. "నీవు కూడా వేయించరాదూ. జబ్బు రాకుండా వుంటుంది" అని రాగమ్మకి సలహా యిచ్చింది అమ్మగారు.

రాగమ్మ యింటికొచ్చి చెప్పింది. అది డబ్బు ఖర్చుతో కూడుకున్న పని.

"ఏం మందులో. పూర్వకాలంలో యిట్టాటివన్నీ వేసి పిల్లల్ని పెద్ద జేశామా? ఆ మందులన్నీ కలసి అసలే అబ్బనాకారపు వాడికి ఉడుకు జేస్తయి" అన్నది శేషమ్మ.

"సూద్దాంలే" అన్నాడు శంకరయ్య.

అక్కడో పిల్లాడు పోయాడనీ, యిక్కడో పిల్లకు కాళ్ళు పడిపోయాయనీ వార్తలు విన్న రాగమ్మ శంకరయ్యని మళ్ళీ హెచ్చరించింది.

"మేం అయ్యన్నీ లెక్క లేసుకున్నాం. తడవకు అయిదు రూపాయిల లెక్కన మూడు తడవల మందుకీ పదేను రూపాయిలౌతాయి. అంతకంటే జెరం తగిల్తే మందుకి తక్కవవుతది. వాచ్‌మేనూ, సీపరూ అందరూ అట్టనే అంటుండారు. ఇప్పుడు డబ్బు గూడా సేతిలో లేదు" అన్నాడు.

తరువాత నాగేశుకి ముమ్మరంగా జలుబు చేసింది. రెండు రోజులు జ్వరం తగిలింది. కాళ్ళు చచ్చుబడిపోయాయి.

"అయ్యో దేవుడా. యిదేం కాలమో. యీ కొత్త రోగాలేమిటో? మేం ఎరగం యిట్టాటివి. ఈ అక్కుపచ్చి పిల్లాడికి యిదొకటి పెట్టాడమ్మా దేవుడూ?" అంటూ అందరికీ చెప్పుకొని శోకాలు పెట్టింది శేషమ్మ.

బాగా తిరిగి ఆడుకుంటున్న పిల్లవాడు కదలలేకుండా మంచం మీదనే వుండిపోవటం రాగమ్మకు కష్టంగా ఉన్నది. మంచం మీద పడుకుని పీక్కుపోయిన మొహంలోంచీ మరీ పెద్దగా కనబడే కళ్ళతో అందర్నీ వూరికే చూస్తూ పడుకునేవాడు. తల్లిని చూడగానే వాడి మొహం నిండా నవ్వు విరిసేది. రాగమ్మ కూడా నవ్వేది. "ఒరే నాగేశూ, నీకు బాగయినాక నాతోపాటు అమ్మగారింటికి తీసుకెల్తా లేరా" అని చెప్పేది. జబ్బు చేసినప్పటి నుండీ వాడంటే రాగమ్మకు మరీ ప్రాణమైపోయింది.

నెల్లూరికి యిరవై మైళ్ళలో వుండే పల్లె నుండి శేషమ్మ అక్క పిల్లవాడిని చూడటానికి

వచ్చింది. పది రోజులుండి గుడ్డలు కుట్టించుకుని కావలసిన సరుకులన్నీ కొనుక్కుని సినిమాలన్నీ చూసి తిరిగి వెళ్తూ "మా వూళ్ళో ఆయుర్వేద వైద్దుగుడున్నాడు. శానామంది సచ్చు రోగాలాళ్ళు ఆయన దెగ్గరికి పోతండారు. వీడిని గూడా తీసకపోయి సూపిద్దాం" అన్నది.

ఇరవై రూపాయిలు చేతబట్టుకొని మనవణ్ణి ఎత్తుకొని బయల్దేరింది శేషమ్మ. వాడు వెళ్ళుతుంటే రాగమ్మకి చెప్పలేని దిగులు వేసింది. 'నేనూ ఒస్తా'నన్నది.

"ఇంటో ఎవురూ లేకుండానా? ఎడ్మాస్టరు అయ్యవారింటో పని మాటెట్టా? అంతగా అయితే మళ్లీ ఒద్దువుగాని" అన్నది శేషమ్మ.

నాగేశు వెళ్ళినప్పట్నుండే కాలూ చెయ్యీ ఆడక మతిపోయినదాన్లా వుండిపోయింది రాగమ్మ. ఇంట్లో కూడొండుతున్నా, అయ్యవారింట్లో పని జేస్తున్నా 'వాడేం జేత్తన్నాడో. ఎటాగున్నాడో, నే లేనని బెంగపడ్డాడేవో' అనుకున్నది.

పది రోజులు తిరక్కుండానే ఆ వూరి నుండి నాగేశు పోయాడనీ, వెంటనే రమ్మని కబురొచ్చింది. రాగమ్మ ఆవురావురంటూ ఏడ్చింది. కడుపులో ఏడుపు పొర్లు పొర్లుగా వస్తుంటే కుళ్ళి కుళ్ళి ఏడ్చింది. శంకరయ్య అప్పటికప్పుడు రెండు రోజులు శలవడిగి వచ్చాడు. బస్సులో కూడా ఏడుస్తూనే వుంది రాగమ్మ. నోట మాట మాత్రం రాలేదు. పచ్చి మంచినీళ్ళు గూడా ముట్టలేదు. పిల్లవాడు కనబడగానే కట్టెలాగా నిగుడుకుపోయిన వాడిని గుడ్డలతోటే ఎత్తుకుని గుండెలకదుముకుంది. శోకం పొంగు తగ్గుతూ వుండగా 'వాసన గొడతన్నాడు. తరవాత పని కానియ్యా'లని బలవంతాన రాగమ్మ దగ్గర్నుండీ పిల్లవాణ్ణి లాక్కున్నారు. మీద గుడ్డ లేకుండా చేసి టవలులో చుట్టుకుని శంకరయ్య భుజాన వేసుకున్నాడు. మొగవాళ్ళంతా వెళ్ళిపోయారు. తెలివి లేకుండా బిళ్ళబీటుగా పడిపోయింది రాగమ్మ...

★★★

ఇంటికొచ్చాక రాగమ్మకి బ్రతుకంతా అయోమయం అయిపోయినట్లయింది. 'అమ్మా బాబూ దగ్గరుంటే బాగుండు'ననిపించింది. ఎవరి మీదో చెప్పరాని కసి పుట్టుకొచ్చింది. బలహీనంగా చూసే వాడి కళ్ళూ, రోగంతో వాడిపోయిన ఒళ్లూ కళ్ళ ముందున్నట్టే వుండేవి. దూదిలాగా మెత్తగా ప్రాణం లేకుండా వుండే వాడి జుట్టు చేత్తో తాకినట్లే వుండేది. 'వాడు ఎవరికేపపకారం జేశాడు? ఎవురికి బరువయ్యాడు? కాళ్ళు లేకపోతేనేం, నా కడుపులో పెట్టుకు కాపాడుకునేదాన్ని. బగవంతుడికి నాయం లేదు' అనుకున్నది.

శంకరం పనిలో చేరగానే "అది నాలుగు రోజులు రాకపోయినా పర్లేదు. అమ్మగారు నిన్ను రమ్మన్నారు" అంటూ శేషమ్మని హెడ్మాస్టరు గారింటికి పనికి తీసుకెళ్ళాడు. 'నాలుగు

రోజులే కదా' అని మనసు గట్టి జేసుకుని విధిలేక బయల్దేరింది శేషమ్మ. శుభ్రంగా గులాబీపువ్వులా వున్న చలవరేకు కట్టుకుని సన్నగా తలదువ్వి కొప్పు పెట్టుకుని తెలిసిన వాళ్ళింటికి వెళ్ళినట్లు వెళ్ళింది.

అమ్మగారితో కబుర్లు చెబుతూ నిదానంగా పని చేసుకుని ఆలస్యంగా యింటి కొచ్చింది. చాటంత మొహంతో "అమ్మగారు బలే మంచిది. ఎంత బాగా మాట్లాడుతుంది!" అంటూ ఒక గిన్నెడు పులుసూ, మజ్జిగా తెచ్చింది.

నాలుగు రోజులయ్యాక "చచ్చు రోగం వచ్చినవాడు పోయిందే వాడికి హాయి. వూరికే కూచుంటే మరీ దుఃఖం, రాగాంని పనిలోకి రమ్మను రేపట్నించీ అన్నది అమ్మగారు" అంటూ ఆవిడిచ్చిన పంపిన పాతచీర తెచ్చింది.

పెద్ద ఎర్రచుక్కలుండే గులాబీ రంగు వాయిల్ చీర. ఆమె ఆ చీర కట్టుకు తిరుగుతుంటే ఆ రంగుల్ని కన్నార్పకుండా చూస్తూ వుండేవాడు నాగేశు అన్న సంగతి గుర్తుకొచ్చింది రాగమ్మకి. అప్పుడు ఆ అమ్మగారు నాగేశుని చీదరించుకున్నది. ఇప్పుడు వాడు పోయాక ఉదారంగా చీర యిచ్చి పంపింది. 'ఎవరిక్కావాలి. ఎదవ సీర' అనుకున్నది. "నేనింక ఆ పన్లోకి పోను" అన్నది.

శేషమ్మకి చాలా కోపం వచ్చింది. "లోకంలో మనకేనా కష్టవొచ్చింది? ఏం అంత అబ్బురం!" అంటూ విసుక్కుంది.

ఇంకో పది రోజులకు పదిసార్లు రాగాంని రమ్మని చెప్పి పంపాక అమ్మగారికి కోపం వచ్చింది.

"ఏదో ఒక వంక పెట్టుకొని ఇంట్లో పని ఎగ్గొట్టి వుద్యోగం మిగిలించుకుందా మనుకున్నారా? ఈ శేషమ్మ మాకు పనికి రాదు. ఎంతసేపూ లోకాభి రామాయణం మాట్లాడుతుంటూ యిడ్చుకుంటూ పనిజేస్తుంది. పైగా కూరలు కావాలి, అన్నం కావాలి, గుడ్డలు కావాలి. అన్నిటిమీదా ఆశే. రాగాం వొస్తే ఒచ్చినట్లు, లేకపోతే నీ వుద్యోగం పోయినట్లే" అని ఖండితంగా చెప్పింది శంకరంతో.

నాగేశు పోయాడని వార్త తెలిసి సుబ్బమ్మ వచ్చింది. తల్లిని చూడగానే రాగమ్మకి ఒక్కసారిగా దుఃఖం కట్టలు తెంచుకుంది. తల్లిని కావలించుకుని ఒకటే ఏడుపు.

"బగమంతుడికి యింత పెపంచంలోనూ వాడే బరువయ్యాడే. బగమంతుడికి నాయం లేదు. వాడు లేకుండా నేనెట్టా బతికేది? నేనూ చచ్చిపోతానే" అంటూ బావురుమన్నది.

సుబ్బమ్మ కూతురి తలా వీపూ నిమురుతూ కళ్ళ నీళ్ళు పెట్టుకుంది. "సాల్లే వూరుకో. ఇంత పెపంచకంలో కట్టం లేనోళ్ళున్నారా? అందరూ బతకటంలా? కడుపు

తీపి ఆ నిమిసానికట్టా అనిపిస్తది. బగమంతుడిని తప్పుపట్టేవాళ్ళమా మనం?" అంటూ గట్టిగా కేకలేసింది.

"నోరు లేదుగాని వాడికుండే బెమత ఎంతదని? మనిసి కనబడగానే ఎంత సంబరం బడిపొయ్యేవాడు ఎర్రినాయన! ఏ అర్ధంరేత్తిరి మెలకూ వొచ్చినా అప్పుడు నా కడుపులోకి దూరి సీరకొంగు మొగాన కప్పుకుని నిద్ర బొయ్యేవాడు. ఎక్కడున్నాడో! ఏం జేత్తన్నాడో" అన్నీ వైనవైనాలుగా తలచుకుని తల్లితో చెప్పుకున్నాక రాగమ్మకు గుండెల్లో బరువు కాస్త తెరిపి యిచ్చినట్లయింది.

"ఇప్పుడు మంచిరోజులు గాదు. సుక్కెదురంటుండారు. మూడోనెల్లో మీ యిద్దర్నీ యింటికి తీసుకెళ్ళి గుడ్డలు పెడతాను. అందాకా ధైర్యంగా వుండు. నీ బాబు నువ్వేట్టుండావోనని మరీ బెంగెట్టుకున్నాడు" అని చెప్పి వూరికెళ్ళిపోయింది సుబ్బమ్మ.

వుద్యోగం పోయేసరికి అప్పులవాళ్ళు బాకీలు తీర్చమని తొందరపెట్టారు. విధి లేక యిల్లు అమ్మి అప్పులు తీర్చి తులిశప్ప యింటి దగ్గరగా ఒక అద్దె యింట్లోకి మారారు. చిన్న పూరిల్లు. అద్దె నెలకి ఆరు రూపాయలు. సొంత యిల్లు పోయినందుకు శేషమ్మ కడుపు తరుక్కుపోయినట్టుగా ఏడిచింది. అప్పట్నుండీ సగం ప్రాణం పోయినదానిలా వుండిపోయింది.

"ఎంతటి సంసారం ఎంతట్లోకి దిగజారిపోయింది! కోడలు కాలు మోపినప్పట్నుండీ అంతా ముదనష్టం అయిపోయింది. శివాలయంలో నవగ్రహాలకు శాంతి చెయ్యించాలి" అన్నదిగాని చేయించలేదు.

శేషమ్మకి డబ్బుకి కటకట అయిపోయింది. ఏమీ లేనివాళ్ళకి ఎవరూ అప్పులివ్వడం లేదు. ఇంట్లో గింజ కూడా లేనిరోజు వచ్చింది. "ఏరా శంకరం, యీ పూటకి యింటో గింజ లేదు! ఏం జేసేదిరా" అంటూ తలపట్టుక్కూచుంది శేషమ్మ.

"ఏదన్నా పని కాళీపడద్దని సూస్తా వున్నా. అందాకా ఎట్టనో" అన్నాడు శంకరయ్య.

శంకరయ్య ఉద్యోగం పోయినప్పటినుండీ శేషమ్మ కోడలితో మాట్లాడటం మానేసింది. నాగేశు పోయినప్పటి నుండి అత్త మొహం చూడాలని బుద్ధి పుట్టలేదు రాగమ్మకు. ఇప్పుడు ఏమీ చెయ్యలేని పరిస్థితిలో ఎదురెదురుగా కూర్చుండిపోయిన తల్లీ కొడుకుల్ని చూస్తే రాగమ్మకి నవ్వుతోబాటు జాలి కలిగింది.

ఉన్నట్లుండి ఒక రోజున చలికాలపు చీకట్లు పలచబడిపోయాయి. మాఘమాసం లోనే వసంతం ప్రవేశించింది. ముదిరి వాడిపోయిన మురికి ఆకుల్తో ముసలిదాన్లా కనబడుతున్న వేపచెట్టు అక్కడక్కడా సన్నటి చిగురుటాకులు వేసింది. వాడిలి పలచబడి పోయిన సన్నజాజి పొద లేతాకుపచ్చ కొనలు వేసి కాంతి పుంజుకొంటోంది. సాయంత్రాలు

సంజెచీకట్లు ఒక్కసారిగా ముసురుకు రాకుండా నిదానంగా అందంగా ఆకాశం నుంచీ దిగుతున్నాయి. పగలంతా చీకటి గుయ్యారంలా వుండే పూరిల్లు సూర్యుడు కాస్త తెల్లబడేటప్పటికే లేత వెలుగుతో నిండిపోతోంది. మనుషుల మనస్సుల్లోని చీకట్లు తొలగి ఆశా ఉత్సాహమూ నిండినట్లయి తేలిగ్గా వూపిరి పీలుస్తున్నారు.

తులిశప్ప తన కట్టలోని కూలీలందర్నీ కేకేసుకుంటూ పోతోంది వీధిలో. "టైవయింది. రండమ్మోవ్" అంటూ. రాగమ్మ లేచింది. వీధి మొగలో అందరూ పోగవుతున్న చోటికి వెళ్ళింది.

"నేంగూడా ఒస్తాను, యియ్యాల" అన్నది తులిశప్పతో.

తులిశప్ప నవ్వి "అట్టనే రా. అన్నం బెట్టి రూపాయన్నర కూలి" అన్నది.

రామిరెడ్డిగారి తూర్పు పొలానికి ఆరుగురితో కలిపి పంపింది రాగమ్మని. "రవణమ్మా. రంగయ్యా మీరు కాస్త ఆ రాగమ్మని సూసుకోండి. అలవాటు లేదు. నలుగుర్తోపాటుగా ఎక్కి రాలేదేమో నాలుగు రోజులు. సర్దుకుపోండి" అని చెప్పి వప్పగించింది.

అందరితో కలిసి వూరి బయట పొలాల మధ్యన నడుస్తున్న రాగమ్మకి మళ్ళీ వూపిరి పీల్చుకున్నట్లయింది.

★★★